

Милинко Б. Стојановић: „ГОЛИ ОТОК — АНАТОМИЈА ЗЛОЧИНА“ Београд, 1991. стр. 521.

Књига Милинка Б. Стојановића „Голи оток — анатомија злочина“ обрађује дио једне велике свјетске теме — Информбиро. Сукоб руководства Комунистичке партије Југославије и Информбироа једно је од кључних питања савремене историје Југославије. Међутим, ово је питање историографски само начето, иако нас од догађаја дијели више од четрдесет година. Позната су нам званична тумачења и основна документација, али нијесу друге многобројне манифестације овог ријетко сложеног и дуготрајног процеса, који увелико прелази границе Југославије залезећи у сферу историје међународног комунистичког покрета и међудржавних односа послеријатног свијета. Догађај је ријетко сложен, слојевит, разноврстан, набијен драматиком и посљедицама које су се дуго осјећале и још осјећају. Због идеолошко-политичке климе у току сукоба и дуго послије њега, владајуће снаге у Југославији нијесу биле заинтересоване да се о овој теми, или боље, великом тематском блоку, отвори истраживање. Познавање ове материје било је дозирано званичним материјалима: стенографским биљешкама, резолуци-

јама, одлукама, кореспонденцијом, говорима и иступањима, јубиларним освртањима, објављивањем „бијелих књига“ итд. Изостала су она права документа, као што су записници са сједница тијела на којима се разговарало о иностраним партнерима, о начину сузбијања незадовољства оних који су имали критички став према сукобу и који су у њему видјели оно што није одговарало званичној политици. Још више од тога недостаје совјетска документација, документација наших сусједних држава, записници са сједница Информбироа и друга документа западноевропских комунистичких партија. Примјера ради наводимо да још у СССР-у (сада у бившем) нијесу објављена размјењивана писма између СКП (б) и ЦК КПЈ. И литература о овоме догађају, управо из ових разлога, је скромна. На Западу се писало атрактивно, публицистички. На Истоку се није писало. Сводило се све на неколико констатација у смислу: десио се сукоб који је превазиђен. Југословенска историографија је најдаље пошла, али је то недовољно. Због природе доступне грађе више је посматран међународни аспект сукоба него његова унутр-

ашња димензија, не рачунајући бројна сјећања која су посљедњих година објављена.

Поред међународног аспекта овог догађаја, његове интернационалне димензије, сукоб КПЈ са Информбироом тешко је у цјелини посматрати и на нивоу Југославије, због више особености. У појединим југословенским републикама изјашњавање за резолуцију Информбироа било је много мање него у другим. Ова појава била је најизразитија у Црној Гори, а тиме су и страдања људи процентуално најбројнија.

Са процесом демократизације у Југославији објављена су бројна сјећања страдалника по основу Информбироа, а тиме је појачан општи и научни интерес. Свјedoчења страдалника разоткрила су сву нечовјечност поступака власти према својим дотадашњим саборцима, партијским друговима, пријатељима, комшијама, родбини. Међутим, и поред бројних објављених актуелне власти, још увијек, нијесу доступни извори који се тичу овог сукоба, а без отварања докумената који се чувају у специјалним архивама — Министарству унутрашњих послова, Министарству иностраних послова и Министарству народне одбране, затим процесуалне документације (судске, истражне, тужилаштва, Удбе итд.), није могуће на адекватан начин проучити суштину сукоба и одговорности на многа отворена питања.

Информбиро је имао најдрастичније посљедице у Црној Гори, како у квантитативном тако и квалитативном смислу страдања људи и њихових породица, као и у општој стратегији цјелокупног живота и рада.

Недостатак примарних историјских извора добрим дијелом надомјешћује мемоарска литература (иако је другоразредног значаја у историографији), која својом изворношћу и аутентичношћу казивања постаје незаобилазни извор сазнања и промишљања једног времена када је на најбесптијалнији начин страдао човјек.

Посматрана у том контексту, књига Милинка Б. Стојановића „Голитоок — анатомија злочина“ узима значајно мјесто у мемоарској литератури у Југославији.

Милинко Б. Стојановић (1921) је учесник НОВ-а од 1941. године. Налазио се на разним политичким и државним дужностима. Дипломирани је правник, један од најбољих студената своје генерације на Правном факултету у Београду. Ухапшен је одмах послје Резолуције Информбироа, у октобру 1948. године. Депортиран је у логор на Голом отоку, у саставу тзв. прве групе кажњеника у јулу 1949. године, гдје је остао до краја новембра 1953. Његово свјedoчење је казивање човјека интелектуалца, који је непосредно доживио и осјетио сву бруталност једне сулуде политике, која није бирала средства да сачува власт. Стојановић не презентира само своја сјећања, већ их допуњује казивањима (већ објављеним) својих сапатника, даје оцјене тих догађаја, настојећи да проникне у сву сложену суштину државног и партијског сукоба Југославије и Информбироа и да укаже на посљедице тог сукоба. Аутор веома рељефно и упечатљиво описује сву суровост репресивних метода којима се служе органи гоњења у доказивању „кривице“ својих дотадашњих ратних сабораца и партијских другова. Држимо да је аутор сасвим у праву када тврди да је такву одлуку могао да донесе само државни и партијски врх Југославије. Читава тортура се обавља по смишљеном плану, чији је духовни отац сам врх пирамиде државне и партијске власти. О томе налазимо поткрепљење у једном броју објављених докумената и нарочито у пригодним говорима Јосипа Броза Тита. Један од њих наводи и аутор ове књиге, према казивању ондашњег мајора Удбе Веселина Поповића, када је Јосип Броз на свечаној поводом 13. маја 1949. године у Топчидеру пред неколико стотина елитних официра Државне безбједности, између осталог, рекао:

„Другови удбисти, све их уништи-те!“ И у другим својим казивањима Броз је изричит у тврдњи да Александар Ранковић није ништа „од важнијих послова“ радио у Служби државне безбједности без консултације с њим (Брозом) и „друговима у најужем руководству“. Зар у „важније послове“ не спада и хапшење најближих сарадника, сабораца по идеји и оружју, истакнутих револуционара, најистакнутијих комуниста?! Јасно је да је најуже руководство са Јосипом Брозом на челу користило сукоб са Информбироом да се ослободи „неподобних“ и „непослушних“ другова, конкуренције, слободара, слободомислећих људи који се нијесу мирили са постреволуционарним злоупотребама власти, министарским магацинима, вилама, раскоши итд. Умјесто да докаже исправност своје политике и мобилише народ државни и партијски врх Југославије бира пут нечуvene репресије физичког и духовног злостављања, па и уништавања, не само својих неистомишљеника него и оних који се нијесу ничим огријешили о своју Партију и своју власт. Умјесто политичке мудрости, која је неопходна у свим преломним историјским ситуацијама, југословенско руководство примјењује бруталну методу прикупљања „доказа“ насиљем — *argumentum baculinum*! Начин истраге и обезбјеђивања доказа за неуочињено дјело „издаје народа и државе“ представља посебно поглавље страдања људи. Док се у цивилизованом свијету тежи доказивању истине, овдје се захтијева лажно признање. Довољна је била лажна пријава, која се, по правилу, није провјеравала, или изнуђено „признање“ немоћног човјека дато под страховитим психо-физичким притиском, па да се изрече казна. Батинања, разна мучења, „конвојна саслушавања“, док ухапшеник не почне у мукама и несвјесно да прича „признање“ оно што од њега истрага захтијева, била су редовна.

У књизи је увјерљиво описана специфичност затворско-логорског система: истрага и послје истраге, тзв. ревидирање става са циљем „преваспитавања“ под надзором иследника, а преко ревидираца, који су жртвама стално били за петама, спавали са њима, били са њима на присилном раду, ишли са њима у заход итд. У таквом организованом галиматijasу највећа људска олош долазила је до израза, а освједочени слободари и часни људи проглашавани „издајницима народа и државе“. Физичко мучење завршавано је понекад и убиством недужних људи. Уз то, у крвави режим спадало је и „испирање мозга“. Од ухапшеника се захтијевало да шпијунира своје другове, да пише доставе о томе шта је ко рекао, да стално говори о томе да је Титов торгурни затворски систем најхуманији на свијету, да глорификује Тита, да псује Стаљина и Информбиро итд. Ухапшеници су били људи „ван закона“ и са њима се могло поступати како је коме било драго и без одговорности за њихов физички и морални интегритет. У систему истраге и послје истраге и пресуде спадао је процес присилног преваспитања, тзв. изношење става, који је деградирало човјека као људско биће. Било је то најбезочније притискивање на људску савјест праћено физичким малтретирањем. На тај начин се према људима оптуженим за „издају народа и државе“ поступало *argumentum ad hominem*, што би у слободном преводу значило: удри по човјеку, а мани чињенице. Уосталом, коме су чињенице уопште биле потребне?

Стојановић на више мјеста у књизи наглашава да је у том општем голооточком паклу поспруно човјек и да је у томе његова највећа трагедија. Но, било је и оних који су се опирали, који су настојали да сачувају унутрашњу слободу. Неки су, наравно, у томе успјели и послје више година робијања отпуштени су као „непоправљиви случајеви“. Међу

таквим, према сопственом казивању, налазио се и аутор књиге о којој је ријеч.

Голооточко вријеме није само зло вријеме ухапшених. Карактерише га недостатак личних слобода грађана, које су услов колективне слободе. Тако, слободни нијесу били ни они грађани који нијесу хапшени, јер се никада није знало „ко је сједећи!“

Има у овој књизи Милинка Стојановића још много тога што би ваљало истаћи, што је на одребени начин чини особеном. Ту, прије свега, мислим на „голооточки појмовник“, специфични вокабулар који је аутор детаљно обрадио и који знатно помаже читаоцу да боље схвати сву трагику људи у ондашњим затворима и логорима у Југославији, који су оптужени као информбировци. Истина, аутор је ову голооточку терминологију објавио још прије неколико година у листу „Дуга“ Поред тога, навођење имена становника фамозне Петрове рупе има значајну документациону вриједност, као и уопште персонализија онога о чему аутор пише. Најдрагоцјеније странице ове књи-

ге су оне на којима аутор саопштава сопствене доживљаје, јер је у питању аутентично казивање човјека-интелектуалца, који је прошао све голготе голооточког живота. Поред тога, аутор саопштава и своје виђење историје, што је сасвим разумљиво, јер то чини добро обавијештени човјек, који је заузимао важне партијске и државне функције прије хапшења, потом се бавио адвокатуром. Али, и овдје се показало освједочено правило да када учесници догађаја уопштавају своје доба — они мање или више падају у субјективизам.

Свакој књизи, па наравно и овој, могу се наћи замјерке и слабија мјеста, као што су непотребна понављања, изрицање појединих категоричких оцјена и судова о догађајима у којима је аутор учествовао. Но, ове и друге могуће примједбе не умањују значај овог рада, који ће бити од користи будућим истраживачима овог ријетко сложеног историјског догађаја.

Бранислав Ковачевић